

Sosyal Devlet Kapitalizmin Anti-Tezi Mi?

İzzettin ÖNDER¹

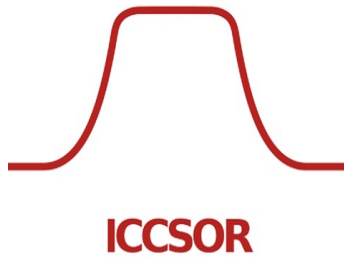
ÖZET

Keynesyen düşünce sisteminde temellerini bulmuş olan Sosyal Devlet Politikaları İkinci Paylaşım Savaşı ertesinde uygulamaya koyulmuş olup, 1970'lerin ortalarına kadar devam etmiştir. Her ne kadar amaç, ekonomi ve politika karışımı yoluyla, eşitlikçi bir toplumsal yapı oluşturmak idi ise de, ekonominin tartışılmaz gücü karşısında koşulların değişmesi ile politik önlemler ters dönmüş ve sermaye gücü ekonomide ve politika alanında başat olmuştur. Çok değerli olan bu tarihsel deney göstermiştir ki, emek piyasasında sermayenin hakimiyeti önlenmedikçe ve emeğe üretim ve dağıtım mekanizmalarının her kademesinde yer verilmedikçe, sistemi meşrulaştırmak için geçici bazı önlemlerin alınması olası olmakla beraber, kalıcı adil bir toplumsal yapı oluşturulması olanaksızdır ki, Marks'ın Keynes'e üstünlüğü burada ortaya çıkar.

Anahtar Kelimeler: sosyal refah devleti, tüketim toplumu, kapitalizm, Keynes.

Jel Kodlar: D63, P36, E20

¹ Prof.Dr. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü (Emeritus), izzettinonder@gmail.com

Is the Social State the Anti-Thesis of Capitalism?

ABSTRACT

Social Welfare Policies, that finds its theoretical roots in Keynesian strand of thought, was put in effect after the Second World War and lasted until the mid 70s. Though the aim was to build an equitable social order by means of a mixture of economy and politics, it was inevitable that economic conditions were subordinate and as the conditions changed in favor of real economy political measures turned upside down and capital power became dominant on both economic and political domain. This historical experience which was worth undertaking has made it clear that without altering the capital-suppressive power prevalent at labor market and without enabling the participation of labor in decision making committees at different levels of production and distribution a final solution can not be achieved in the way of securing a more equitable social order, although some transitional solutions could be developed to legitimize the system, where the supremacy of Marxism over Keynesianism appears. .

Keywords: social welfare stste, consumer society, capitalism, Keynes.

Jel codes: D63, P36, E20

Biraz Tarih - 1: Sorunların Ortaya Çıkışı

Adam Smith'le başlayan politik iktisat felsefesinin Alfred Marshall'la neo-klasik döneme geçmesi, sistemin işleyiş dinamiklerine nüfuz edemedi salt fiyatların oluşumunda ve hesaplamasında köklü değişime yol açmış olmakla beraber, piyasa mekanizmasının ekonomiyi sorunsuz şekilde suhuletle götüreceği yargısının değişmeden sürdürülmesinde amil olmuştur. Şöyle ki, Marks'ın politik-İskoç iktisatçıları olarak nitelediği Smith-Ricardo klasik anlayışında emek-değer teorisi geçerli olarak maliyetler emek saatine göre objektif verilerle hesaplanıyor, buna göre de fiyat belirleniyordu. Marshall ile başlayan neo-klasik dönemde ve sonrasında ise piyasalar netleşip, arz-talep fonksiyonları piyasa unsurları olarak devreye girince, ürün değerinin saptanmasında objektif maliyet anlayışından sübjektif tüketici değerlendirme anlayışına geçildi. Böylece, birinci dönemde objektif üretim faktörleri fiyatları sistemi götürürken, ikinci dönemde tüketici hâkimiyeti ve ürünü değerlendirme faktörü devreye girerek sübjektif fiyatlama görüşü başat oldu. Bu değişim toplumsal yapılanma ve işleyişte ciddi boyutları işaret etmekle beraber, sermaye-başat sistem olan kapitalizmin orta ve uzun dönemli devinim uğraklarının dikkate alınmasını dayatacak toplumsal gelişmeyi henüz öngörebilecek olgunluğa erişmemişti. Dolayısıyla, dönemin başat iktisat anlayışına göre, ekonomi ile siyaset arenaları birbirinden ayrı olmalı, zira serbest piyasa sistemi tüm ekonomik ve toplumsal sorunları çözebilecek kapasitededir. Bu durumda devlet ekonomiye karışmamalı ve denk bütçe sistemi uygulanmalıdır.

1914-18 Birinci Paylaşım Savaşı savaş ertesinde Almanya'ya yüklenen aşırı tazminat yükleri ve yaşanan yüksek enflasyonun ülkeyi sürüklediği faşist yönetimle ulaşılan tarihsel dönemeç yanında, 1939 yılında başlayan İkinci Paylaşım Savaşı piyasa sisteminin ekonominin ve toplumun tüm sorunlarını çözebileceği yönündeki teorik görüşü törpüledi. Teorisyenlerin olduğu kadar genel kamuoyunun da görüşünü olumsuz etkileyen bir başka deprem de iki savaş arasında yaşanan 1929 ekonomik krizi oldu. 1929 Krizi kapitalizmin ikinci derin krizi olarak tarihe geçerken, gelişmiş ekonomilerde milyonları işsizliğe, firmaları ise iflasa sürükledi.² Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan kriz kısa sürede Avrupa ekonomilerine sıçradı ve hemen tüm güçlü ekonomileri ve siyasi yapıları çaresiz bıraktı. Şu hale göre, bir yanda 1929 yılında yaşanan derin kriz ya da tam anlamıyla çöküş, diğer yanda ise İki Dünya Paylaşım Savaşı, ikisi arasında yaşanan irili ufaklı savaşlar dikkatleri ekonominin işleyişine çevirdi ve anlaşıldı ki, başlarda iddia edildiği üzere, ekonomik işleyiş ve piyasa düzeni ekonominin ve toplumun derin sorunlarına yanıt veremiyor ve sistem çöküyor. Ekonominin işleyişindeki aksaklıklar salt uluslararası çatışmalar ve savaşlara yol açmakla kalmıyor, aynı zamanda derin ekonomik krizlerle sosyal sorunlara da neden olarak toplumların çözülmesine ve kaosa sürüklenmesine de yol açıyor. Böylece yaşanan olaylar o döneme kadar başat ekonomi ve piyasa kurallarının gözden geçirilmesini zorunlu kılıyordu. Başka bir deyişle, sistem tehlikede idi!

İki Dünya Paylaşımı Savaşları ve 1929 Krizinin sistemin işleyişi ile ilgisi her ne kadar göz ardı edilmeye çalışılmış olsa da, olayların yaşandığı dönemden yaklaşık bir asır kadar öncesinde insanlığa armağan ettiği değerli eseriyle kapitalizmin içsel dinamikleriyle daima krize ve siyasal çatışmalara gebe olduğu vurgulanıyordu. Marks'a göre, sermaye emek üzerinden sömürüye dayalı devamlı birikim ve büyüme dinamiği ile devinirken, orta ya da uzun dönemde azalan kâr oranları başta olmak üzere sistemin işleyişinde ortaya çıkan

² 1929 Krizinin derinleşme sebebini açıklayan iki karşıt görüş için bkz. Galbraith, 1980; Friedman, 1993.

kaçınılmaz dengesizliklerle sistem istikrarlı seyrederken, tam tersi, devamlı kriz yaratma potansiyeli ile ilerliyor.³ Şu halde yaşananları sistem dışında ve sair sebeplere bağlı dışsal etmenlerle izah etmek yerine, daha kapsamlı ve bütünsel bakışla sistem sorunu olarak algılamak ve ona göre çözüm üretmenin kaçınılmazlığı üzerinde düşünmeye yönelmenin gerekli olduğu anlaşıldı.

Biraz Tarih - 2: Alternatif Çözümler

Her sistem doğal olarak kendisini korur ve yaşam süresini uzatmaya çalışır. Bu kural, doğal olarak, kapitalizm için de geçerlidir. Ancak sistemi koruma refleksi ve gücü sistemden zarar gören çoğunluktan değil, sistemden yarar sağlayan azınlıktan ortaya çıkar. Mekanizmanın bu şekilde işleminin sebebi, bir yandan farklı kesimlerin geliştirdikleri bilinç düzeyine, diğer yandan da hâkim oldukları ekonomik güce bağlıdır. Varsılların elindeki güç, hem silahlı kuvvetlerin hem de üniversite vb gibi bilim kurumlarının desteklenmesine bağlı olarak sistemin bekçiliğine harcanır. Üniversiteler sistemin üretim ilişkilerinde başat ideolojiyi geliştirip, kavramsallaştırıp, bilim ya da teori olarak genç dimağlara zerk eder. Söz konusu üniversiteler ve benzeri yüksek araştırma enstitüleri aslında bilimsel görüntülü sistemin üst-yapı kurumları, yani bir anlamda sistemin akademik bekçileridir. Hal böyle olunca, kapitalizmin ekonomik krizlere ve/veya savaşlara bağlı vahim durumdan kurtarılması işlevi söz konusu kurumlara ve buralarda kadrolu çalışan bilimsel yaftalı bekçilere düşer.

Her dönemde ortaya çıkan ve toplumları sürükleyen akademik görüntülü fikirler siyasal ve ekonomik büyük dalgalanma ve hareketlenmelerden etkilenir ve kuram görüntüsünde toplumlara yansıtılır.⁴ İkinci Paylaşım savaşı ertesinde sistemin çatırdağı dönemde iki fikir akımının ortaya çıktığına tanık oluruz. Bunlardan biri 1936 tarihli *Genel Teori* adlı teorik yapıtla temellendirilen sosyal devlet görüşü⁵, diğeri ise 1938 yılında *Walter Lippmann Kolokyumu* ile temeli atılmış olan, fakat 1980'lere dek ertelenen neo-liberal görüştür.⁶ Savaş ertesine dünyaya başat olan sosyalist-kapitalist dünyalar arasında yaşanan soğuk savaş döneminde sosyalizme davetiye çıkarma potansiyeli taşıyan neo-liberalizme yer olamazdı. Zira piyasaların kuralsızca neo-liberal sisteme saçılmasıyla, günümüzde tanık olduğumuz bir yanda yoğunlaşan ve merkezileşen aşırı varsıllık, diğer yandan ise giderek derinleşen ve yaygınlaşan yoksulluk, yükselen sosyalizm karşısında sarsıntı geçiren kapitalizmin tabutuna çakılacak son çivi olabilirdi. Böylece, neo-liberalizm projeleri ertelendi ve Keynes'in *Genel Teori* eserinde ekonomik temelleri ortaya koyulmuş olan sosyal refah

³ Karl Marks, 1929 krizinden yaklaşık bir asır öncesinde, 1867 yılında *Kapital*'in birinci cildini yayınlamıştır. 1883 yılında Marks'ın ölümü üzerine Engels, Marks'tan kalan elyazmaları ve bazı belgelerden yararlanarak 1885 yılında *Kapital*'in ikinci cildini, 1894 yılında ise üçüncü cildini yayınlamıştır. Komünizmin kutsal kitabı olarak anılan *Kapital*, aslında içinde yaşadığımız kapitalist sistemi anlatmaktadır. Marks'ın toplumsal kalkışı öneren eseri ise Engels ile birlikte yazmış olduğu *Komünist Manifesto* 'dur. İktisat fakültelerinde *Kapital*'in dışlanması sebebi, ana-akım iktisat öğretisinin perdelediği sistemin patolojilerinin, özellikle de emek üzerindeki sömür olgusunun anlaşılmaması içindir.

⁴ Ekonomistler olguları düzgün anlatma endişesi ile bilimsel olmaya çalışsalar da, aslında kavramsallaştırdıkları fikirler totolojiden öteye gitmez. Bkz. Blaug, 1995:s. 697.

⁵ John Maynard Keynes 1936 yılında yayınladığı, kısaltılmış adıyla, *Genel Teori* adlı eserinde sosyal devlet politikalarının ekonomik temelini ortaya koymuştur.

⁶ Bu konuda bkz. Dardot & Laval, 2012: s. 141-167. Günümüzün neo-liberal yapılanmasının temellerinin atıldığı ve von Hayek'in başkanlığında toplanmış olan Kolokyum'un üyeleri arasında Rüstow ve Röpke adlı, Hitler yönetiminden Türkiye'ye gelerek, İstanbul Üniversitesi'ne büyük katkılar sağlamış olan Alman hocalar da yer almıştır.

devleti gündeme gelerek, İkinci Paylaşım Savaşı ertesinden 1970'lerin ortalarına kadar ileri kapitalist ülkelerde uygulama alanı buldu. Sistemin kurtarıcısı olarak ortaya atılan Keynes teori ve politikaları hem neo-klasik teoride devrimsel değişime yol açıyordu⁷, hem de sosyalizme karşı kapitalizme kurtarma simidi atmış oluyordu. Şöyle ki, Walter Lippmann Kolokyumu taraftarlarının aksine, Keynes teorisi o dönemde fevkalade ciddi sosyal sorun yaratan işsizliğe çare bulucu görüşler içeriyordu. Böylece, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne (SSCB) ilaveten Kızıl Çin'in de ortaya çıkışı ile kapitalistleri derinden sarsan işsizlik sorunu bir şekilde halledilmiş olarak, emekçilerin karşı sisteme sempati besleme potansiyeli kırılmış oluyordu.

Önerilen Yanıt: Sosyal Devlet Görüşünün Ekonomik ve Siyasal Temelleri

Sosyal devlet görüşü ve bu görüş doğrultusunda uygulanan politikalar dönemin ekonomik ve siyasal temelleri üzerinde inşa edilmeye fevkalade müsait idi. Keynes teorisinin tüm başarısı, o döneme gelene dek fevkalade inatçı şekilde denk bütçe ve küçük devlet politikası hâkim görüşünün yıkılarak, yerine açık bütçe ve büyük devlet görüşü savunması oluşturmuştur. Keynes'in bu görüşü, Marks'ı okumuş ve eleştirel yaklaşımlarla ele almış olduğu görüşün karşısına uygulanabilir bir teori ve politika ile çıkma amacından kaynaklanmıştır.⁸ Bilindiği üzere, Marks'ın kapitalizmin içsel dinamikleri ile devamlı krize sürüklenmesi tezi, sermayenin devamlı ve önlenemeyen birikim ve büyüme dürtüsü karşısında talebin yetersiz kalması nedeniyle kâr oranlarının gerilemesi ve yatırım dürtüsünün azalarak ya da ortadan kalkarak yaygın işsizliğe yol açması şeklinde kısaca formüle edilebilir. Dikkat edilmesi gereken nokta, Marks'ın sermayenin devinim hareketlerinin sistemin olağan işleyişi ile ortaya çıkan ve kontrol dışı olduğudur, şu anlamda ki, sermaye hareketleri, özellikle de birikim ve devamlı büyüme dürtüsü sistemiktir ve kontrol dışıdır. İşte, Keynes'in yakaladığı bu nokta, onun teorisini kurguladığı ve dengenin sağlanması amacıyla kontrol edilebilir mekanizmayı uyarladığı kritik yerdir. Diğer bir deyişle, acaba Keynes sistemi, talep genişletici bütçe ve harcama mekanizmalarıyla Marks'ın sistemini tamamlayıcı nitelikte görülebilir mi?.

Keynes yaklaşımını Marks'ın teorisine katkı yapıcı-tamamlayıcı nitelikte görmek kesinlikle doğru değildir. Konuyu teorik boyutta ele alacak olursak, Marks ile Keynes arasındaki derin teorik bakış farkını görürüz. Şöyle ki, Marks'ın piyasada sistematik olarak arz fazlası olduğu iddiasına karşın, Keynes'in piyasada sistematik olarak talep eksiği olduğu tezi, ilk bakışta sanki aynı soruna iki farklı açıdan bakılıyor olarak algılanabilir. Oysa İki bakış arasında, iki sistem arasındaki kadar derin fark bulunmakta, hatta düşünürlerden biri sistemi derinliğine ele alırken, diğerinin sisteme yüzeysel yaklaşım yaptığı görülür. Marks'ın sistematik arz fazlasının mantığı sistemin işleyişinde yatar ve sistem dışı denetlemeye kapalı olan durumu ifade eder. Diğer bir deyişle, Marks'a göre, kapitalist sistemde sermaye devamlı birikim ve genişleme dürtüsü ile devinerek devamlı arz düzeyini yükseltirken, üretim sürecinde yaşanan sömürü nedeniyle katma değer büyük bölümü marjinal tüketim eğilimi görece küçük olan sermaye sahibine gider. Hal böyle olunca, üretimin kâr (ya da sömürü) dâhil maliyetini karşılayabilecek satına alma gücü piyasada oluşamaz. Denebilir ki, sermaye sahibi elde ettiği kârın bir bölümünü tüketime harcarken,

⁷ Neo-klasik teorisin dikotomik görüşünü, parasal ve reel piyasaları bir arada ele alarak değiştiren Keynes görüşü dönüştürücü olarak anılır. Bkz. Klein, 1959.

⁸ Bkz. Mattick, 1974.

diğer bölümünü de tasarruf edip yatırıma yönlendirerek, harcama akımına sokabilir. Bu sav doğru olmakla beraber, işleyiş ve sonuç hem faiz haddine, hem de piyasa beklentilerine bağlı olarak gelişir. Katma değerden tasarruf bölümünün orta ya da uzun dönemde devreye girmek üzere harcama sisteminin dışında kalması, harcama kanalını daraltarak bizi kendi piyasası olan yatırım alanını daraltır; böylece varsıl kesim kendi ayağına kurşun sıkılmış olur. Diğer yandan, faiz haddi sermayenin marjinal müessiriyetine göre çok düşük dahi olsa, faiz tuzağı nedeniyle özel tasarruflar reel yatırımlara yönelmez. Bu durumda toplam harcamalarla toplam gelir arasında ikinciler aleyhine fark oluşur ve sistem içsel dinamiklerin sürükleyişiyle kâr oranlarını gerilemesi, durgunluk, hatta kriz ile karşı karşıya kalır.

Keynes, kendince fevkalade akıllıca, kanımca fevkalade yüzeysel ve tam da kendi ifadesiyle “*uzun vadede hepimiz ölüyoruz*” inancıyla meseleye çok pratik, bir o kadar da derine inmeyen geçici çözüm sağlamıştır. Evet, Keynes politikası geçici çözümdür, geçici süre için toplumsal ve ekonominin sorunlarına çare de üretebilmiştir, o kadar! Çünkü Keynes Marks’ın yaptığı gibi bir sistem analizi yapmamıştır. Marks arz fazlası ifadesini kullanırken, sistem dışı müdahalelere açık olmayan dayatmacı bir süreci ortaya koyarak, asıl meselenin sistemin işleyiş dinamiklerinden kaynaklandığını vurgulamıştır. Keynes ise, kanımca Marks’ı anlamış olarak, fakat etrafında dolanarak ve kesinlikle sisteme dokunmadan sistem dışı müdahale araçlarını sistemin dayatmacı denetim dışı direncine karşı devreye almaya çalışmıştır. Keynes’in, “*toplam talep*” (aggregate demand) fonksiyonunu geliştirirken kamu harcamalarını (çukur aç - çukur doldur mantığı dahi olsa!) devreye alması, arz talep dengesinde, denetlenemeyen arz fonksiyonunun karşısına denetlenebilir talep fonksiyonunu koyma mantığına dayanır. Görülüyor ki, Keynes sistem dinamiklerine dokunmadan, doğrudan devlet harcamaları yoluyla sistemin eksik bıraktığı boşluğu doldurmaya çalışmıştır. Sosyalizm karşısında sarsıntı geçiren kapitalizmi kurtarmaya soyunan Keynes’in Marks’ın karşısına başka türlü çıkış yolu yoktu. Ne var ki, Marks’ın sistemin içsel dinamikleri ile krize sürükleneceğini tutarlı bir şekilde ortaya koymasına karşın, Keynes, revize ettiği sistemin yeni işleyiş modelinde krizlere karşı dirençli olabileceğini savunmuş, istikrar sağlayıcı bütçe sistemi ile sistemin devamlı dengede olabileceğini iddia etmesi, kısa dönemli ve yüzeysel bir yaklaşım niteliğinde idi.⁹ Keynes bu durumu öngörebildiği halde, kısa dönem analizi ile yetinip, gelecekte duruma tekrar bakılır mantığı ile mi davrandı, yoksa ileriye öngöremedi mi sorusuna etik yaklaşımla “bilinmez” karşılığını vermemiz gerekir. Kanaatime göre, fevkalade akıllı ve zeki bir kişiliğe sahip olduğu literatürde vurgulanan Keynes’in, ekonomik süreci algılayamaması ve önerdiği çözümün fevkalade yetersiz olup, uzun vadede işleyemeyeceğini öngörememesi olanaksızdı. Nitekim Marks’ın bazı denklemleri üzerinde Joan Robinson ile tartışan Keynes’in, bizzat Robinson’un ifadesiyle, Robinson’un öğretilerine önemli katkılar yaptığını okuyoruz.¹⁰ İleride daha etraflıca tartışacağımız üzere, Keynes’in sisteme bakışı ne denli yüzeysel ve iğreti ise, Keynes teorileri üzerine oturtulan sosyal devlet ya da refah devleti politikaları veya sistemi de o denli yüzeysel, iğreti ve saf kapitalist sistemle çatışmalıdır. Böylece Keynes, sosyalizm karşısında zor durumda kalan kapitalizmi kurtarıırken, aynı mantıkla hareket eden dönemin diğer ünlü düşünürü von Hayek’in de önüne geçmiş oldu.

⁹ Keynes’in istikrara sağlayıcı bütçe politikası için bkz. 1959. Keynes politikaları ile istikrarsızlık sorunlarının çözüldüğü, bundan böyle büyüme sorunlarına odaklanılması gerektiği mealindeki ifade ise, 2008 krizinden kısa süre önce FED başkanı Ben Bernanke tarafından ortaya atılmıştır. Bkz. Krugman, 2009: s. 9-10. Keynes’in bütçe politikasını devamlı büyük bütçe görüşü ile destekleyen yaklaşım için bkz. Minsky, 1986. Keynes’in bütçe politikasını “fonksiyonel maliye politikası” görüşü ile güçlendiren görüş için bkz. Lerner, 1964.

¹⁰ Robinson, 1966.

Açıktır ki, Keynes'in von Hayek'e karşı kazandığı bu zafer, sosyalizmin yükseliş aşamasında ve Avrupa semalarında Marks hayali dolaşırken, kapitalist sistemde sorunlar yükselirken fevkalade doğaldı, zira 1980'ler sonrasında insanları yoksullaştıran neo-liberalizm vahşeti o dönemde devreye alınamazdı.

Sosyal Refah Devleti'ne Günümüzde Olan Gereksinim

Sosyal refah politikaları, her ne kadar sisteme uyarlanmış iğreti bir mekanizma olsa da, İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında 25 – 30 yıl kadar bir süre boyunca başlıca Avrupa ülkelerinde sorunsuz bir şekilde uygulanmış, emekçilere ve halklara sadece geçici refah sağlamakla kalmamış, aynı zamanda sosyal devlet anlayışının da kuramsal ve kurumsal olarak sistemde yerleşmesine neden olmuştur. Bundan dolayıdır ki, günümüzde ABD başta olmak üzere İngiltere ve sair birkaç ileri kapitalist ekonomilerde neoliberal politikalar insanları yoksullaştırırken, özellikle kuzey Avrupa ülkeleri başta olmak üzere, Avrupa ülkelerinde genellikle sosyal refah devleti anlayışı, kısmen zayıflamış olmakla beraber, hâlâ hüküm sürmektedir. Günümüzdeki başat görüntü, genellikle Avrupa'da kapitalist blok dâhilinde görece refah devleti kurallarının başat olduğu, bunun dışında kalan özellikle ABD başta olmak üzere birçok ülkede ise farklı derecelerde olarak haşin neo-liberal piyasa kurallarının dayatılmakta olduğudur. Genel gidişata baktığımızda, yönün sosyal devlet ya da refah devleti politikalarına doğru değil, haşin kapitalist piyasa politikalarına doğru olduğunu görürüz. İnsanlık için böylesi olumsuz eğilime sürüklenişin ana sebebi, dizginlenemez kapitalizm dinamiklerinin acımasızca devreye girerek kâr oranlarının gerilemesine ve sermaye sahiplerinin üretime yönelmemelerine ve/veya üretim alanından finansal alana geçmelerine yol açmasıdır. İnsan-ağırlıklı değil, kâr ağırlıklı hareket eden sistemin temel güdüleyicisi sermaye en yüksek kârlılığa ulaşma amacıyla, durumuna göre, kâh maliyet tasarrufuna yönelmeyi kâh üretim karşısında finansal spekülasyona yönelimi gündemine alır. Bu felsefede insan olmadığı için, sosyal politikaların da burada yeri yoktur. Görülüyor ki, sermayenin piyasa gereksiniminin ilelebet devam ediyor olması karşısında günümüzün araçları çeşitlenmiş olup, kısmen küreselleşme ile tüm yerküre piyasa olarak açılmış, kısmen finansal yükselişle gelecek piyasalara yönelinmiştir.

Tüm bu düşünceler salt ve katı ekonomi mantığı üzerinde inşa edilmiştir. Oysa ekonomi faaliyeti ve bu faaliyetten müstefit olanlar hem kendileri hem de malvarlıklarının güvencesi açısından içinde yaşadıkları toplumun ve bu toplumun yönetici motoru olan devletin olabildiğince sağlıklı ve dayanıklı temeller üzerinde inşa edilmesini ve bu koşulun hiç değilse öngörülebilir belirli süre içinde istikrarlı şekilde devam ediyor olmasını arzu eder. İşte burada karşımıza devlet olgusu ve işlevleri çıkar. Devlet ya da klasik tanımlanmasıyla ulus devlet olgusu üretim ilişkileri bağlamında ele alınıp, ona göre işlevleri tanımlanabileceği gibi, çağdaş siyaset bilimi teorisyenlerinin yaptığı gibi siyasal ve yönetsel açıdan da tanımlanabilir. Şu halde devlete farklı açılardan bakmak olasıdır. Devlet teorisi üzerinde çalışanların, özellikle de Bob Jessop'un geçerli devlet tasnifi bizim amacımıza hizmet eder.¹¹ Jessop devletin niteliğini üçlü tasnifle tanımlamıştır ki, bu tanımlama devletin hem ekonomik işlevini hem de siyasal ve sosyal fonksiyonlarını kapsayıcı niteliktedir. Bu tanımlamada devlet üçlü tasnif çerçevesinde ortaya koyulmaktadır. Birinci tanımlamada devlet Marksist analiz çerçevesinde ele alınarak, üretim ilişkilerinin üstyapı kurumu olarak belirlenir ve ana görevinin sermaye birikimine katkı yapıcı olduğu savlanır. Ancak, devletin birincil görevi

¹¹ Bkz. Jessop, 1982, s. 221.

sermaye birikimine katkı yapmak olmakla beraber, sermaye birikim sürecinin toplumda oluşturduğu sorunların çözülmesinin de sistemin genel kabul görebilmesi ve sağlıklı bir toplum oluşumu açısından zaruri olduğu kabul edilerek, devletin sistemi yumuşatıcı ve meşrulaştırıcı işlevler görmesi de ileri sürülür. Marksist açıdan devletin sermayeye birikim modeli oluşturma ve sistemi meşrulaştırma gibi ikili karakteri Jessop ve O'Connor tarafından farklı tarihlerde savunulmuştur.¹² Devleti Marksist açıdan inceleyen teoriler, araçsal yaklaşım; yapısalcı yaklaşım; yeni-Marksist ve post Marksist arası yaklaşım; sistem analitik yaklaşım ve organizasyonel gerçekçi yaklaşım olarak beş kategoride toplanmaktadır.¹³

İkinci tanımlamada devlet ontolojik olarak içiçe geçmiş karmaşık kurumsal yapısal ağ olarak ele alınır. Söz konusu ağda yer alan alt örgütler müstakil karar ve eylem gücünü haiz olmayıp, devletin içsel yapısı ve dinamiği ve topluma müdahale olanak ve gücüne göre davranır. Bu tanımlamaya göre, devlet aygıtının gücü daimi değişim halindeki toplumsal güç dengelerine göre şekillenir. Bu yapılanma modelinde de, vergilerden beslenmesi ve buna bağlı olarak ekonominin canlılığının korunması adına devlet örgütünün sermayeyi gözetmesi olağandır.

Devleti tanımlayıcı üçüncü modelde toplumun fevkalade karmaşık yapısının devlete kimlik ve hareket alanı sağladığı, bu nedenle tek bir güç merkezi ya da ilişki bağlamında devlet aygıtının tanımlanamayacağı, karmaşık toplumsal dinamiklerin her dönemdeki devinim ve aralarındaki dengenin gözetilmesi ile devlet aygıtının niteliği ve hareket alanı belirlenebilir.

Her modelde de bir temel özellik derhal gözümüze çarpmaktadır. O da, devlet aygıtının *polimorfik* özelliğidir.¹⁴ Devletin polimorfik özelliği, temel işlevi değişmemekle beraber, belirli bir şekilsel-yapısal özelliği olmayan amorf devlet dokusunun sermayenin gereksinimine göre hacim, işlev ve finansman biçimi açısından değişebilme özelliğine sahip olmasıdır. Diğer bir deyişle, devlet yapısı katı ve donmuş hacim ve nitelikte olmayıp, sermayenin ve onun değişimleri ile sürüklenen toplumsal özellikler ya da gereksinimlere göre, temel özelliğini yitirmeden çeşitli işlevlerinde değişebilmesidir. Devletin polimorfik özelliğinin konumuz açısından önemi, klasik dönemden Keynes dönemine geçişte, Keynes döneminden neo-liberal döneme geçişte ilk anda çok farklı algılanan, ancak daha derin analizle devletin temel işlevinin değişmeden toplumsal gereksinimlere bağlı olarak devletin polimorfik özelliği ile değişime uğramasıdır. Aşağıda daha açıkça görüleceği gibi bu durum dönüşüm (metamorfoz/başkalaşma olayı) olmayıp, değişimdir.

Kapitalizm, ortaya çıkışında olduğu kadar, tarih sahnesindeki seyri ve çeşitli badireleri atlatmadaki muazzam başarısında da devlet aygıtı ile farklı düzeylerde destek ve etkileşim içinde bulunmuştur. Poulantzas-vari kapitalist devlet,¹⁵ bir yandan vergi devleti olarak “*özel sermayeci kapitalist ruh*” u içselleştirirken, diğer yandan da sermayenin emekçiler üzerindeki sömürü ilişkisinin koruması ve sürdürülmesinde de amil olan sistemin başat aktörüdür.¹⁶

¹² Bkz. Jessop, 1982 ve 1983; O'Connor, 1973.

¹³ Bkz. Barrow, 1993.

¹⁴ Jessop, 2016: S. 42-46.

¹⁵ Bkz. Poulantzas, 1978.

¹⁶ Miliband'ın devleti, sermaye ve hâkim sınıfın emrinde “araçsal” olarak nitelemesi bu bağlamda önemlidir. Bkz. Miliband, 1969.

Böylece girift yapılanmada kapitalizmin dalgalı sularında yol alan sermayenin emniyeti devletin Jessop-vari polimorfik yapıda oluşmasını gerektirmektedir. Şöyle ki, özel sermaye birikiminin idamesi amacıyla, farklı koşullarda devlet aygıtında öz işlevsel doku değişmeden gerçekleşen form değişikliği sistemin çevreye uyumunu sağlayarak hem sermaye birikimine katkı yapılmış, hem de sosyal sorunlar kısmen de olsa rahatlatılmış olabilir. Devletin form değişikliğini, kimyasal dönüşüme (metamorfoz=başkalaşma) karşıt, fiziksel değişim (polimorfoz=şekil değişikliği) olarak niteleyen Jessop, bu duruma örnekler olarak Wittfogel'in bürokratik despotizm devlet yapısını, Bentham'ın teknokratik kuralcı devlet yapısını, Goldberg'ın etnik ve ırksal devlet yapısını, Price'ın apartheid devlet yapısını, McKinnon'un patriarkal devlet yapısını ve Gramsci'nin etni-politik devlet yapısını gösterir.¹⁷

Şu hale göre, bilimsel tasnif çerçevesinde polimorfik nitelikli kapitalist devlet yapılanmasının (polity), sermaye birikimi sağlanması amacıyla çeşitli formlarına göre farklı politikalar uygulamasının (politics) ve bu doğrultuda oluşan yönetsel organlardaki farklılaşmaların değişimsel niteliğinin hep aynı amaca, yani sermaye birikimine yönelik olduğu hatırd tutulmalıdır. Örnekleme açısından, Türkiye'deki sürece göz atarsak, Genç Cumhuriyet'in kapitalist şekillenmesinin ilk dönemlerinde devletçilik politikasına geçişte olduğu kadar, günümüzde de neo-liberalizm değişimlerinde kamu politikalarında büyük farklılıkların yaşandığına tanık olmaktadır. Küresel kapitalizm bağlamında şekillenen ulusal ekonomide alt-yapıdaki üretim ilişkilerinin üst yapılaraya dayattığı program değişikliklerinin polimorfik devlet aygıtının işlevselliği açısından politikada ya da uygulamada "*dönüşüm*" değil, "*değişim*" olduğunun netleştirilmesi ve bu bağlamda sürecin izlenebilmesi amacıyla *devletin değişimi (polimorfoz)* ile *devletin dönüşümü (metamorfoz)* ifadeleri arasındaki farkın netleştirilmesi bilimsel açıdan zaruridir.

Kapitalist sistemde toplumsal alt-yapıyı oluşturan üretim ilişkilerindeki değişimlerin üst-yapıda devletin örgütlenme biçimini (Polity) ve uygulanan politikaları (Policy/politics) değiştirmesi, ekonomik sistemin işleyiş felsefesinde sistem ve devlet yapılanması bağlamında değişim oluşturmadığından kamusal işlev ve işleyişlerde özde dönüşüm olmayıp, politika ve uygulamalarda değişimi ifade eder. Çünkü bu tür ilişkide başat üretim ilişkileri sistemi değişmemiş olup, amorf devlet yapısı sermayenin gereksinimine göre farklı şekiller almıştır. Örneğin, neo-liberalizm çerçevesinde yapılan özelleştirme ya da bazı kamu işlevlerinin özel kesime devredilmesi veya ihale edilmesi gibi kamu politika ve program değişiklikleri özde sistem değişikliği olmayıp, kapitalizmin bir aşamasının göstergesidir. Diğer bir değişle, söz konusu farklılık, özde özel mülkiyet sisteminden kamusal mülkiyet sistemine geçişi, yani sistem değişimi ile ilgili olmayıp, salt kamu ve özel kesim faaliyet ve etki alanlarının göreceli büyüklük ve işlevlerinin sermayenin gereksinimine göre yeniden şekillenmesinden ibarettir. Klâsik dönemdeki küçük devlet modelinde henüz gelişme aşamasındaki özel kesime destek sağlayarak yer açmaya çalışan devlet, Keynesgil refah devleti modeline geçişte devlet yapısının genişleyici ve yaygınlaştırıcı değişikliğine uğraması da aksi halde sermayenin yüklenmesi olası bazı maliyet unsurlarının sosyalize edilerek topluma yaygınlaştırılarak sermaye üzerindeki yükün hafifletilmesi amacına yöneliktir. Günümüzde refah dönemi politikalarından neo-liberal politikalara geçişte de devletin alan ve işlev olarak küçülmesi ve bazı hizmetleri özel kesime aktarması da, bu kez de sermayeye piyasa ve kâr alanı açarak yine sermaye birikimine katkı yapmak üzere amorf yapıdaki devlet yapısının ve onun ekonomi alanındaki yansıması olan kamu kesiminin özel sermayenin konumu ve gereksinimine göre

¹⁷ Bkz. Jessop, 2016: s. 42-3.

alan ve işlev değişikliğine yansımından başka bir şey değildir. Bu süreç değişimdir, dönüşüm değildir, çünkü devletin temel işlevi olan sermaye birikimine katkı yapma süreci değişmemiş, sadece form değişimine uğramış olmaktadır. Şu halde, sosyal devlet politikalarının devreye alınması da devlette bir dönüşümü değil, değişimi ifade eder. İlginç olan, sosyal refah devleti politikalarının uygulanması devletin sermaye birikimine katkı yapma işlevinde bir değişim oluşturmadığı, hatta güçlendirdiği gibi, buna ilaveten sermayenin güvenliği açısından sistemin meşrulaştırma işlevi ile de devlet işlevi güçlendirilmiş olmaktadır.

Bu duruma karşıt olarak, devletin politika dönüşümünden söz edilebilmesi için, ekonomik sistem bağlamında özel mülkiyet sisteminden kamusal mülkiyet sistemine geçişin, yani devlet yapısının dönüşümü ve kapitalist piyasa sisteminin, ekonominin tümünü kapsayacak merkezî planlamacı ve uygulamacı işleyişle ikame edilmesi gerekir. Başka bir deyişle, sistem ve sistemle uyumlu devlet yapısı değişikliği yaşanmadan, amorf nitelikli kapitalist devletin kamusal hizmetler alanında ve boyutunda sermayenin gereksinimine göre meydana gelen değişiklikleri dönüşüm olarak nitelemek doğru görülemez.

Devletin değişimi ve dönüşümü arasındaki farkın daha net anlaşılmasına olanak sağlayabilecek şu örneği kullanabiliriz. Neo-liberal dönemde kapitalist nitelikli devlet, ana işlevi olarak sermaye birikimine destek sağlayıp, aynı zamanda sistemin bekası için Weberyen yaklaşımla¹⁸ sistemin meşrulaştırılması önlemlerini de alırken işlevsel dönüşüme uğramaz. Görülüyor ki, özde değişmeyen sistem ve devlet yapısında yeni üretim sürecinin üst-yapıda dayattığı kamu ile özel kesim arasında yaşanan alan ve boyut değişikliği kapitalizme özgü şekilsel değişim olup, tümüyle sistem ve devlet dönüşümünü yansıtmaz. Kaldı ki, kapitalist devlet yapısının özel sermayeye katkı yapma aslî işlevi, kapitalizmin ilk dönemlerinde devlet hizmetlerinin genişletilmesi yoluyla olduğu kadar, piyasaların daraldığı ve kâr oranlarının gerilediği dönemlerde de bazı kamusal alanların özel kesime bırakılması şeklinde gerçekleşir. Her iki durumda da kapitalist devletin özel sermaye birikimine katkı yapma aslî işlevi sürdürülmektedir. Kısacası, değişim sürecinde Jessop-vari dokusal öz korunurken, dönüşümde dokusal öz değişmektedir. Dönüşüm bir “*metamorfoz*” (başkalaşım) olayıdır. Kapitalist devlet yapısı polimorfik niteliği ile amorf yapıdadır, sermayenin gereksinimine göre büyür, küçülür, bazı hizmetleri kamulaştırır, bilahare tekrar özelleştirebilir, sosyal politikalarla kısmen emek yanlı görünüme bürünebilir, işler sıkışınca da Althusser-vari ya da Göran Therborn yaklaşımıyla sertleşebilir.¹⁹ Daima sermaye ruhunu içselleştirmiş olan kapitalist devlet, sermaye birikimi işlevi yanında sistemin idamesi işleviyle de yükümlü olarak, sosyo-ekonomik duruma göre, Althusser-vari ya da Therborn tanımlı gerektiği yerde ideolojik aygıtlarını öne çıkarır, gerektiği yerde ise daha ileri düzeyde, baskı araçlarını devreye sokabilir. Bu açıklama doğrultusunda, klasik dönemden Keynes dönemine geçişte devletin olağanüstü yayılması ve bütçede açık vermesi bir dönüşüm olmadığı gibi, bunun tersi olarak, Keynes sisteminden neo-liberal sürece geçişte devletin küçülmesi ve bazı hizmetleri özel kesime terk ederek hizmet alanlarında farklılık göstermesi de dönüşüm değil, değişimdir. Devletin en özlü dönüşümü, yani metamorfoz olayı, komünizm aşamasında devlet örgütünün ortadan kalkmasıyla gerçekleşir.

¹⁸ Bkz. Weber, 1946.

¹⁹ Devletin ideolojik aygıtları için bkz. Althusser, 1971. Therborn, 1999.

Refah devleti ya da sosyal refah devleti tartışmalarına son vermeden bu konuyu fevkalade yakından ilgilendiren bir başka yaklaşımı da gözden geçirmemiz gerekmektedir. Bilindiği üzere, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, 1936 Keynes politikalarının refah devleti fikri özünde teleolojik bir yaklaşımdır. Şöyle ki, Keynes politikaları doğrultusunda Maliye öğretisinin bir alt branşı olarak devreye girmiş olan *Maliye Politikası* öğretisinin ilk maddesi amaçların belirlenmesi, ikinci maddesi ise belirlenen amaçlara hangi maliye araçları ile varılacağına saptanmasıdır. Diğer bir deyişle, Maliye Politikası öğretisinde ekonomik kalkınma, ya da herhangi bir makro değişkenin hedeflendiği sistemde teleolojik yaklaşım yapılmaktadır. Keynes politikalarının revaçta olduğu dönemde teleolojik yaklaşım geçerli idi. Bu sistemi Michael Oakeshott “*telokrasi*” olarak nitelemiştir. Oysa Oakeshott’ a göre, neo-liberal sistemde artık ileriye yönelik hedef belirleme söz konusu olmayıp, hedeflerden bağımsız olarak piyasa dürtüleri ile oluşan sonuçların kabul edilmesi esastır. Görülüyor ki, neo-liberal uygulamada Maliye Politikasına da devletlerin ileriye yönelik planlama yapmasına da yer yoktur. Geleceğe yönelik hiçbir hedefin belirlenmeyip, yürüyüşün piyasa güçlerine terk edildiği sisteme “*nomokrasi*” adı verilmektedir.²⁰

Telokrasi, yerine nomokrasi kuralının başat olmasının devlette yol açtığı değişim, hiçbir toplumsal hedef belirlemeden, salt olağan piyasa kurallarının hukuksal çerçevesinin çizilmesi “*hukuk kuralı / Rule of Law*” ve tüm toplumun bu kurallara uymasını sağlayabilecek kamusal otoritenin topluma oturtulmasıdır. Bu bağlamda, sakatlık ya da yaşlılık vb gibi biyolojik sebepler dışında piyasa koşulları bağlamında işsiz kalanlara destek ya da sair Keynesyen refah devleti politikalarının uygulanmasının neo-liberal sistemde yeri yoktur. Kısacası, emek-sermaye arasındaki sosyal hak, artık devlet ile emek arasında sosyal hukuk ya da sosyal devlet olarak devreye girememektedir. Kâr hadlerinin sıkıştığı günümüz koşullarında sosyal devlet ilkelerinin dışlanması da yine devletin sermaye birikimi işlevine uygundur, ne var ki devlet bu kez sistemin meşrulaştırılması işlevini ekonomi kuralları ile yerine getiremediğinden dinsel sömürüye dayanarak ya da militan davranışlarla sistemi tutmayı yeğlemektedir. Nitekim neo-liberal politikalar bağlamında devlet yapısının sertleştiği ve despotik yapıya eğilim gösterdiği konuları artık literatürde yer almaya başlamıştır.²¹

Sosyal Refah Devleti Politikalarının Niteliği ve Karşıt Görüşler

Refah devleti tartışmaları ekonomi sisteminin işleyişine sosyal baskılar ya da sair sebeplerle devlet aygıtının müdahalesi bağlamında yürütülür. Şöyle ki, refah devleti tartışmalarında ekonomi sisteminin içsel dinamiklerinin yapay politikalarla saptırılması ya da devrimin yavaşlatılması gündeme gelir. Uygulama, ekonomi sisteminin bir yöne, kamusal politikaların ise farklı yöne doğru uyguladığı güçlerin bileşkesi olarak ortaya çıkar. Offe’nin ilginç ifadesiyle, refah devleti olgusu, kapitalizmin birlikte olamayacağı, fakat onsuz da yapamayacağı bir açmazdır.²² Ondan dolayıdır ki, yukarıdaki tartışmalarımızda, ilk anda ilgi dışı olarak algılanabilecek devlet ve politika alanlarına girilmiştir. Zira kapitalist sistem işleyiş ve dinamikleri ile devlet aygıtının işleyişi ve işlevleri geniş alanda örtüştüğü kadar bazı alanlarda da çakışmamaktadır. Sistemin ve devlet aygıtının farklı işlevleri ve dinamikleri bu bağlamda tarihsel sürecin dalgalı seyretmesine neden olmuştur. Sistemin devlet aygıtına, devlet aygıtının sisteme bağımlılığı geçerli olmakla beraber, üretim ve istihdam gündemin üst

²⁰ Michael Oakeshott’un ortaya attığı “*nomokrasi*” ve “*telokrasi*” kavramlarının neo-liberal politikalar bağlamında yeri ve önemi için bkz. Plant, 2012: s. 2-4.

²¹ Neo-liberal dönemde devlet yapılarının otoriterleştiği görüşüne örnek olarak bkz. Tansel, 2017.

²² Bkz. Offe, 1984, s. 153.

sıralarına yükseldikçe sistemin devlete başatlığı öne çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, refah politikaları söz konusu olduğunda sistemin otomatik işleyişi karşısında devlet aygıtının sistemin işleyişine ters iradi müdahalesi gündeme gelir.

Offe'nin ifadesiyle refah devleti politikaları ile kapitalizmin vazgeçilemez ancak birbiriyle çelişkili konumda olmaları, refah devleti hakkında sağ düşünürlerden olduğu kadar sol düşünürlerden de aleyhte fikirlerin oluşmasına yol açmıştır. Refah devleti politikalarına sağ cepheden gelen eleştirileri iki noktada toplamak olasıdır. Birincisi, refah devleti politikalarının temel çatısını emekçiler ve halkın ihtiyaç içinde olan kesimi için katma değerden, politikanın boyutuna göre, aksi halde sermaye sahipleri tarafından kullanılacak olan önemli kısmının sosyal amaçla kullanıma yönlendirilmesi oluşturur. Bu görüşe göre, yaratılan katma değerden devamlı sermaye birikimi amacıyla yüksek pay çekmeye ve böylece büyümeye çalışan sermaye refah devleti politikalarının uygulamaya koyulması amacıyla kullanılan fonları ağır vergi yükü olarak algılar.

Sağ cepheden gelen ikinci önemli itiraz da, emekçilere tanınan hakların ve sendikaların güçlendirilmesinin emek arzı ve çalışma arzusu üzerindeki olumsuz etkinin de çalışma arzusunu kısırarak potansiyel sömürü havzasının daralmasına neden olduğu tezine dayandırılmaktadır. Şu hale göre, refah devleti politikaları, bir yandan sermaye üzerinde ağır yük oturarak, diğer yandan da emekçilerin çalışma potansiyelini kısırarak sistemin sermaye dinamikleri doğrultusunda işlemlerini engeller.

Refah devleti politikalarına sol cepheden de güçlü eleştirilen yöneltmiştir. Sol cephenin en güçlü itirazı refah devleti uygulamalarının etkisiz olduğudur. Bir kere gelir dağılımı konusunda refah devleti politikaları sınıflar arası dağılımı sağlayamaması nedeniyle etkisizdir. Bu görüşe göre, refah politikaları sınıflar arası gelir dağılımı gerçekleştirmeyip, zamanlararası ve sınıf içi gelir dağılımı gerçekleştirir. Şöyle ki, emekçilere yapılan refah harcamaları önceleri emekçilerin yarattıkları değerlerin bir fonda tutularak bir süre sonra yine emekçiler üzerine harcanmasından ibarettir.²³ Aynı bağlamda diğer bir eleştiri de, emekçinin ve genel halkın uğradığı zararlar daima gecikmeli ve ex-ante yöntemle ödeme yapılmasıdır. Örneğin, enflasyon telafisi enflasyon yaşandıktan sonra ödenmektedir. Burada da emekçi ve halk paranın değer kaybına ve zaman maliyeti olan faiz kaybına uğramaktadır. Sosyal refah devleti politikalarına olan gereksinim dönemleri genellikle ekonomilerin durgunluk ya da kriz anlarıdır. Ne var ki, durgunluk ve kriz anlarında kamu bütçesi de sosyal ödemeleri karşılayabilecek durumdan uzak olabilmektedir. Çelişki şurada ki, refah politikalarının uygulanabilmesi ekonominin durumunun iyi olmasına bağlıdır; bunun aksi olarak, sosyal ödemelerin gerekli olduğu ekonomik sıkışıklık dönemlerinde ise sosyal ödeme koşulları da yetersiz olabilmektedir. Görülüyor ki, ekonominin konjonktürü ile sosyal harcama gereksinimi birbiriyle uyumlu olmayıp, ters yönde dalgalanır.

²³ Günümüzde sert tartışmaları geçtiği "kıdem tazminatı" konusu bu itirazın güzel bir örneğidir. Şöyle ki, kıdem tazminatı, aslında emekçilerin yarattığı artık değerden yapılan birikimlerin bir fonda tutularak emeklilik durumunda emekçiye ödenmesi mekanizmasıdır. Kısacası, kaynağı esas emekçilerin yarattığı ve kendilerine verilmesi gereken değerdir. Aslında, kıdem tazminatı tam olarak ödenmiş olsa dahi, emekçiler hem paranın uğradığı değer kaybindan hem de paranın zaman maliyeti olan faiz haddinden kaybeder. Oysa emek sömürsünü reddeden başat ideolojiye göre, kıdem tazminatı, emeklilik durumunda sermayenin ödediği bir tür tazminattır.

Sol cepheden gelen en önemli itiraz, refah devleti harcamalarının ideolojik işlevinin emekçilerin değil, sermayenin lehine çalışıyor olmasıdır. Şöyle ki, emekçilerin en sıkışık dönemlerinde çaresizliklerine deva olabilecek sosyal harcamalar emekçilerin kalbini ve beynini çelerek, politik havaya girmeden sisteme entegre olmasını sağlamaktadır. Bu süreç, kapitalist devletlerin çok temel işlevleri arasında yer alan sistemi meşrulaştırma ve kamuoyunun kabulünü sağlama misyonudur. Refah politikaları ekonomi ile politikayı birbirinden ayırarak, tüm süreçleri ekonominin alanı ve işleyişi içinde tutmaya çalışmaktadır.²⁴ Sol cephenin sosyal harcamalara yönelttiği itirazın ekonomi ayağını da, söz konusu politikalarından bizzat sermayenin yararlandığı tezi oluşturmaktadır. Bilindiği üzere, sosyal politikaların temel dinamiğini gelir dağılımının olabildiğince düzeltilmesi ve bu yolla ortalama tüketim eğiliminin yükselmesi ve genel olarak harcamaların artması oluşturur. Kapalı ekonomi modelinde harcamaların artışı sermaye açısından piyasanın genişletilmesi ve üretimin yükselmesi anlamına gelir. Ekonomiyi durgunluktan çıkaracak Keynes politikalarının genel dinamiği de harcama artışına dayanmaktadır. Ne var ki, çeşitli kanallardan sağlanan sosyal harcama artışı bir yandan emekçilerin ve genel halkın refah seviyesini yükseltirken, politikaya eşlik eden üretim artışı da bu seviyede emek sömürüsüne yol açar. Görülüyor ki, kapitalist sistem içinde kaldıkça, her aşama ve koşulda emek üzerinde sömürü gerçekleşmektedir, çünkü sosyal politikalar uygulaması faktör piyasalarına doğrudan girmemekte, emekçileri üretim aşamalarında karar mevkiine almamakta, sadece sistemi yumuşatarak meşrulaştırmak için üretimden bir miktar payı sermayeden emek ve halk kesimine kaydırmaktadır.

Kapitalist sistem ve sermaye kesimi sosyal refah devleti politikalarından vaz geçemez. Sistemle sosyal harcamaların çelişkili birlikteliği, zamanın koşullarına bağlı olarak, hem ekonomik hem de sosyal sebeplerden kaynaklanır. Ekonomik sebepler, yukarıda sözünü ettiğim üzere, sermayeye piyasa sağlamanın ötesinde ve daha da önemeli olarak ekonomik krizlerin kısmen de olsa önlenbilmesidir. Nitekim 2008 krizini yüzeysel analizi dahi gelir dağılımı ile kriz arasında fevkalade yakın ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.²⁵ Açıkça ki, ekonomik krizler hem sermayeye hem de toplumsal dokuya zarar vermektedir. Sermaye, serveti yığma amacının yanında ve bir o kadar da muazzam servetini korumayı hedefler. Üstelik korumanın militarist politikalarla sürdürülmesi bizatihi sermayenin de çok çeşitli sebeplerden dolayı arzulamadığı durumdur. Güvenlik önlemlerinin öncelikle ekonomi politikaları ile alınması, doğal olarak devletin sistemin meşrulaştırılması ve sosyal devlet mantığını gündeme taşır. Ekonomi politikaları içinde çözümün olası olduğu durumlarda sermaye de söz konusu politikalar katkı yapmaya rıza gösterir.

Sonuçlar

Refah devleti olgusu ve politikaları ya da genel adıyla sosyal politikalar kapitalizmin insanları sıkıştırdığı dönemlerde devreye alındığı için genellikle insanî yaklaşım olarak görülür. Yukarıda kullandığım “alınır” ifadesi, aslında sistemin sosyal güçlerin karşılıklı mücadelesi ile organik yapı içinde oluşan doku olarak görülmesi yerine, daha çok sistemin başat dokusu olan sermayenin çıkarı ve izni doğrultusunda, görünürde devlet politikası olarak

²⁴ Profesör Adolf Wagner’in, Almak emekçileri arasında beş gösteren radikalizmin yatıştırılması için, 1880’lerde, Prusya diktatörü Bismarck’ın ulusal sosyal güvenlik sistemi oluşturmasını istemesi ve uygulamaya koydurması bu duruma örnektir. Bkz. Webber & Widavsky, 1986, s. 432.

²⁵ Gelir dağılımı ve 2008 krizi ilişkisi bağlamında birkaç örnek olarak bkz. Galbraith, 2012. Milanovic, 2016. Stiglitz, 2012.

devreye alınan sistem kalkanı olarak görülmesini işaret eder. Yukarıda da anlatıldığı üzere, Avrupa semalarında Marks hayali dolaşırken, sermayeye piyasa gereksinimi şiddetle hissedilirken, emek-yoğun üretim sisteminde istihdam edilen emekçilerin kalpleri ve kafaları sisteme çelinmeye çalışılırken, sıkıntılar geçinceye kadar katlanılacak ufak fedakârlıkla toplumda kısmi rahatlık sağlanması iki açıdan ahlaksal ve sistemsel olarak tasvip edilemez.

Birincisi, sosyal refah devleti politikaları her ne kadar zannedildiği gibi sınıflar arası yeniden gelir dağılımını sağlamayıp, zamanlar arasında sınıflar içi gelir dağılımına izin verdiği halde, maalesef komutu ve yönetimin sermaye kesiminde olması, geçmişin serf sistemine analogik olarak modern dönemin ücretli kölelik sisteminin sonucudur. Gerçi emekçi kesimlerin güçlü olduğu dönemde mücadele ile bazı hakları elde ettikleri doğru ve geçerli olmakla beraber, toplumsal mücadelede güç sembolü kalabalıklık olmayıp, varsılık olduğu için sermaye her hal ve koşulda toplumsal gidişat ve kararlarda başat olabilmektedir. Üretimde emek-yoğun üretim süreci devamlı olmayıp, bir tarihsel kesitin yansımasıdır. Bu tarihsel kesitte emek üzerinden sağlanan kâr ya da sömürü ile makineleşen sermayedar, ileriki aşamalarda emeği istihdam dışı bırakarak üretimden gelen gücünü elinden alabilmektedir. Bu nedendir ki, bir zamanlarda üretime başat olan emek bazı haklar elde etmiş olmakla beraber, üretim gücünü kaybettiğinde bu haklarından da mahrum kalabilmektedir. İşte, işin ahlaksal boyutu budur.

Diğer yandan Offe'nin de dediği gibi,²⁶ kapitalizm sistem refah devletine ihtiyaç duyduğu gibi, refah devleti de yaşayabilmek için kapitalizme muhtaçtır. Kısacası ikisi birbirinden ayrılamaz üvey kardeşlerdir. Zamanla değişen toplumsal koşullara göre üvey kardeşlerin görelî kararları devreye girmekle beraber, her hal ve koşulda kapitalizm bâki olduğu sürece sermaye başat olacak, emek kesimi ise, aralarında farklılıklara rağmen, ezilenler sınıfında yer alacaktır.

KAYNAKÇA

- Althusser, L (1971), *Lenin and Philosophy and Other Essays*, New Left Books, London
- Barrow, Clyde W. (1993), *Critical Theories of the State*, The University of Wisconsin Press, USA
- Blaug, Mark (1995), *Economic Theory in Retrospect*, Cambridge University Press, USA
- Dardot, Pierre & Christian Laval (2012), *Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Friedman, Milton (1993), *A Monetary History of the United States of America*, Princeton University Press, Princeton, USA
- Galbraith, James K. (2012), *Inequality and Instability*, Oxford University Press, New York
- Jessop, Bob (1982), *The Capitalist State: Marxist Theories and Methods*, New York University Press, New York
- Jessop, Bob (1990), *State Theory: Putting Capitalist State in Their Place*, Polity Press, Cambridge, UK
- Jessop, Bob (2016), *The State: Past, Present, Future*, Polity Press, Cambridge, UK
- Galbraith, J. Kenneth (1980), *The Great Crash 1929*, Penguin Books, UK

²⁶ Bkz. Offe, 1984.

Keynes, John Maynard (1960), *The General Theory of Employment, Interest, and Money*, MacMillan & Co Ltd, London

Klein, Lawrence W. (1959), *The Keynesian Revolution*, The MacMillan Company, New York

Krugman, Paul (2009): *The Return of Depression Economics*, W.W.Norton & Co. New York

Lerner, Abba P. (1964), *The Economics of Control*, The MacMillan Company, New York

Marks, Karl (2011), *Kapital*, cilt I, II, III, Yordam Kitabevi, İstanbul

Mattick, Paul (1974), *Marx & Keynes*, Merlin Press, London

Milanovic, Branko (2016), *Global Inequality*, The Belknap Press of Harvard University, London

Miliband, Ralph (1969), *The State in Capitalist Society*, Wiedenfeld & Nicolson, London

Minsky, Hyman P. (1986), *Stabilizing an Unstable Economy*, Mc Graw-Hill, New York

Musgrave, Richard A. (1959), *The Theory of Public Finance*, Mc Graw-Hill, New York

O'Connor, James (1973), *The Fiscal Crisis of the State*, St Martin's Press, New York

Offe, Claus (1984), *Contradictions of the Welfare State*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, USA

Plant, Raymond (2012), *The Neo-Liberal State*, Oxford University Press, Oxford, UK

Poulantzas, Nicos (1978), *Political Power and Social Classes*, Verso, London

Robinson, Joan (1966), *An Essay on Marxian Economics*, MacMillan, London

Stiglitz, Joseph E. (2012), *The Price of Inequality*, W. W. Norton & Company, New York

Tansel, Cemal Burak, ed. (2017), *States of Discipline*, Rowman & Littlefield, New York

Therborn, Göran (1999), *The Ideology of Power and the Power of Ideology*, Verso, London

Webber, Carolyn & Aaron Wildavsky (1986), *A History of Taxation and Expenditure in the Western World*, Simon and Schuster, New York

Weber, Max (1946), "Class, Status, and Party", *Max Weber: Essays in Sociology*, ed. Hans G. Gerth and C. Wright Mills, Oxford University Press, New York